

כ"ג כ"ג כ"ג

פרק א א משה קבל תורה מסיני. אומר אני לפי שמסכת
ז אינה מיוסדת על פי מלוא ממלות התורה
כשכל מסכתות שבמסנה. ללא כולה מוסרים ומדות. והכמו חומות
העולם ג"כ חזרו ספרים כמו שבזו מלכס בזרכי המוסר כינר
יתנהג האדם עם חניו. לפיכך

2

1 (יט) ורפא ירפא כל רפואה בבשר ודם לא מצאנוהו בכל הכתובים כי אם בדגש, וכן:
רפאנו את בבל ולא נרפחה⁵⁸, אבל הקב"ה מצינו ברפח⁵⁹, והוא שכתוב: רפאני ה'
וארפא⁶⁰, וכתוב: הרופא לשבורי לב⁶¹, ארפא משובתם⁶², וירפא אלהים את אבימלך⁶³,
כי אני ה' רופאך⁶⁴, ותעמם בזה כי הרפואה בבשר ודם אינה אלא על ידי צער וטורח
והוא שיסבול הסם או המשקת המר. אבל רפואה של הקב"ה בנחת אין שם צער כלל כי
ברכת ה' הוא תעשיר ולא יוסיף ערב עמה⁶⁵, ומה שארז"ל⁶⁶: ורפא ירפא, מכאן שנתנה
רשות לרופא לרפאות, לא אמרו אלא במכה שבתוך שהכתוב מדבר בה אבל חולי מבפנים
אין זה תלוי ביד הרופא אלא ביד הרופא כל בשר⁶⁷ אשר בידו נפש כל חי⁶⁷.

6 התחיל ההגל במסכת ז. משה קבל
הורה מסיני לומר לך שהמדות
זהמסורים שבזו המסכת לא ברו
חוקים חכמי המשנה מלכס אלא
אה אלו נאמרו בסני: מסיני.

7) וכאשר קצת הדעות והדברים - החל קסבר המשנה, שהיא
כוללת פרוש קל-המצוות הכתובות בתורה: מהן - קבלות
מקבלות מפי משה, עזי-השכלום; ומהן - דעות הוציאון בדרך
הסברה ואין עליהן מחלוקת; ומהן - דעות שנופלה עליהן
מחלוקת בין שתי הסברות וכתב אותן במחלוקותיהן: פלוגי

3

1 (יט) אבל בהקב"ה מצינו ברפח. וקשה הא
כתיב: מחצתי ואני ארפא (דברים לב, לט). וכן
קשה מן הפסוקים שרבינו מביא, קרא ד-ארפא
משובתם" וקרא ד-ירפא אלקים את אבימלך"
עם קראי ד-הרופא לשבורי לב", רפאני ה'
וארפא" שהם ברפ"א. וצ"ל שכונת רבינו כי אם
על הדגש החזק כמו דגש ד-רפא ירפא" דקיימי
בית שחזק הדגש מורה על הצער שיש ברפואה
חבאת על ידי בשר ודם. אבל דגש ד-מחצתי
ואני ארפא" וכיוצא שאינו דגש חזק, וקרא אצל
המדקדקים דגש קל לתפארת הקריאה באיתיות

6 אומר כך, ופלוגי אומר כך. ואפילו היה האחד חולק על-רבים,
נכתבים דברי האחד ודברי הרבים. ונעשה הדבר ההוא
לענינים מועילים מאד ונזכרו במשנה בעדיות¹. ואני אוקרם,
אבל אחרי עקר גדול ראיתי לזכרו, והוא: שייכל אדם לומר:
אם הם פרושי התורה - כפי אשר יסדגו' - מקבלים מפי משה

11 בג"ד כפ"ת שאחר ש"א נח או דמסיני לאתיות
תא"י שפיר נכללים עם רפאות שהם ברפ"ח,
כי קלותם תורה עליהם שאין בהם צער (תורה
חיים).

11 כמו שאמרנו מדבריהם": "קל-התורה נאמרו קלומיה ופרטותיה
ודקדוקיה מסיני" - אם-כן, מה אלו התלכות היתדות שנואמר
בהן: "הלכה למשה מסיני"? וזה עקר יש קך לעמד על סודו,
והוא: שהפרושים המקבלים מפי משה, כמו שאמרנו
מדבריהם' - אין מחלוקת בהם בשום פנים. שהרי מאז

4

14 ונדע עתה לא מצאנו מחלוקת שנופלה בזמן מן-הזמנים, מימות
משה ועד רב אשי, בין החכמים שיאמר אחד: המוציא עין
חברו - יוציא את עינו, שנואמר: עין בעין (דברים יט, כא);
ויאמר השני: אינו אלא כפר" בלךד שח"ב למת. ולא מצאנו
גם-כן מחלוקת במה-שאמר הכתוב: פרי עץ הדר (ויקרא כג, מ)
עד שיאמר אחד, שהוא: אתרוג; ויאמר אחר, שהוא: חבושים,²
או רמונים, או זותו. ולא מצאנו גם-כן מחלוקת "בעץ עבות"
(שם) שהוא: הדס³. ולא מצאנו מחלוקת בדברי הכתוב:

וקצתה את-כפה (דברים כה, יב) שהוא: כפר". ולא במה-
שאמר הכתוב: ובת איש כהן כי תחל לזנות... באש תשרף
(ויקרא כא ט) - שזו הגזרה אין לנו לגזר אותה, אלא אם
תהיה אשת איש על-פל-פנים⁴. וכן גזרת הכתוב בנערה
אשר לא מצאו לה בתולים⁵ ש: סק ליה, - לא מצאנו
חולק בה ממשה ועד עתה על-מי שאמר: שזה לא יהיה
אלא אם היתה אשת איש והעידו עדים עליה: שאחר הקדושין

14

זנתה בעדים והתראה. וכיוצא בהן בכלל המצוות - אין מחלקת
בהן שגלן: פרושים מקבלים מפי משה, ועליהם ועל-דומיהם
אמרו: "כל-התורה נאמרה בקלותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני".
אבל אף-על-פי שהם מקבלים ואין מחלקת בהם - הרי היא
מחכמת התורה הנתונה לנו, שנוכל להוציא ממנה אלו הפרושים
בדרך מורכי הסברות, והאסמכתות, והראיות, והרמזים המצואים
במקרא. וכשתראה אותם בתלמוד מעינים' וחלקין זה על-
זה במערכת העיון ומביאין ראיות על-אחד מאלו הפרושים
והדומה להם, כגון מה-שאמרו במאמר הכתוב "פרי עץ הדר":
אולי יהיה רמונים, או חבושים, או זלקתם? עד שהביאו ראיה
עליו ממה-שאמר: "פרי עץ הדר" ואמרו: "עץ שטעם עזו
הפריו שוין"; ואמר אחר: "פרי הדר באיכות משנה לשנה";
ואמר אחר: "פרי הדר על-כל-מים" - אלו הראיות לא
הביאון מפני שנשתבש עליהם הענין, עד שנודע להם מהראיות
האלה: אבל ראינו בלא ספק, מיהושע עד-עתה, שהאחרוג
היו לוקחים עם הלולב בכל-שנה ואין בו מחלקת. אבל חקרו
על-הרמז הנמצא בכתוב לזה הפרוש המקביל. וכן היא באותם
על-ההדס; ובאותם על-דיני אפרים בעל-שמון, והוא מה-
שחיב מי שהשחית אבר מאברי חברו; ובאותם גם-כן על-בת
איש כהן הנזכרת לעיל, שהיא - אשת איש, וכל-הדומה לזה
גוהג רק על-העקר הזה. וזה ענין מה-שאמרו: "קלותיה
ופרטותיה", רצו לומר: הענינים שנוכל להוציאם
בכלל ופרט ובשאר שלש עשרה מדות, והם מקבלים
מפי משה מסיני. וכל-ב, אף-על-פי שהם מקבלים מפי משה, לא
נאמר בהם: "הלכה למשה מסיני". שאין לומר: "פרי עץ הדר",
הוא: "אחרוג" - הלכה למשה מסיני; או "חובל בחברו משלם
ממון" - הלכה למשה מסיני, שפבר נתברר לנו שאלו הפרושים
כלם מפי משה ויש להם רמזים במקרא; או יוציאו אותם
בדרך מורכי הסברא, כמו שאמרנו. ועל-כן: בל-דבר שאין
בו רמז במקרא ואינו נקשר בו, ואי אפשר להוציאו
בדרך מורכי הסברא - עליו לבדו נאמר: "הלכה
למשה מסיני". ובשביע' זה, קשאמרנו: "שעורין הלכה
למשה מסיני", הקשו עלינו ואמרו: "מפני מה אמה
אומר שהם הלכה למשה מסיני" - והנה "שעורין" נרמז עליהם
בפסוק, באמרו: ארץ חטה ושערה, וגפן ותאנה ורמון, ארץ-
זית שמן ודבש" (דברים ח, ח) ! מהנה המשובה: שהיא הלכה

5
re

16

21

26

31

36

למשה מסיני, ואין לשעורין עקר" להוציא אותם
ממנו בדרך סברא, ואין להם רמז בכל-התורה;
אבל נסמכה זאת המצנה לזה הפסוק לסמן, כדי
שהיא נודע ונזכר, ואינו מענין הכתוב. ונהו ענין

2

פירש המהר"ל שנכתב בלשון תנאי לומר שאף שהוא חובה בג' מקומות אלו, מ"מ ישנו מלכו כאילו הוא רשות ומרצונו ולא רק מההכרח.

ונראה לבאר בזה, שישנם בני אדם שאין כסף בידם להלוות, ולכן כתוב בלשון תנאי שאם יש לו כסף מצוה עליו להלוות. וזהו ע"פ פשוטו, אמנם במשמעות התנאי ישנו רמז על כך שהמלוה צריך להבין שהעובדא שידו על העלוונה ויד הלוה על התחונה, היא רק משום חסד ה' שחנן אותו, ויכול להיות שהמוצב יתחפך והוא יהיה העני הנצרך לחסד מאחרים ולהלוואה מאתו. ולכן כתבה התורה בלשון 'אם' להראות שזה רק בתנאי שיש לו, שהקב"ה יכול לשנות את המוצב והוא יהיה העני. וזהו מה שכתב רש"י ד"ה את העני עמך, וז"ל: "היו מסתכל בעצמך כאילו אתה עני (תנחומא)", עכ"ל. דהיינו, מה שאתה יכול לתת לאחרים אינו אלא בחסד ה' אבל אין אתה יותר ראוי מהעני.

ושמעתי ממורי הגר"ד זצ"ל אודות רבי אליהו חיים מייזלס זצ"ל שהיה רבה של לודז' בפולניא, שנכנס אצל הגביר פוזנסקי לדבר עמו על תרומה לעניי העיר שהיו זקוקים לעצים להסקת תנורי החימום. וכשפתח העשיר את הדלת, נתן לו שלום והזמינו להכנס אל הבית המחומם. אך הרב נעמד בפתח והחל לשוחח עמו על החורף הקשה ועל הנעשה בעיר. הלילה היה קר, והעשיר שהיה לבוש בבגדי בית קלים היה רועד מן הקור אך החריש מפני כבודו של הרב. כך היו עומדים בפרוודור

הבית, עד שלא יכול היה הגביר יותר להתאפק ואמר לרב: "מדוע אין הרב נכנס פנמה אל הטרקלין הרי כאן קר". השיבו ר' אליהו חיים שבא לבקש כסף לקנות עצים להסקה עבור עניי לודז', והיה רצונו שיחוש העשיר את הקור ויבין לנפשם של העניים, ועל כן נעמד לשוחח עמו דוקא בפרוודור ולא בטרקלין המחומם. שמע העשיר, נענה לבקשת הרב, והרים תרומתו בעין יפה וביד רחבה.

10 חינוך ב 3

מצות שמיטת קרקעות 1

1 (א) להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית, שהיא נקראת מפני המעשה הזה שנתחייבנו בה שנת השמיטה, ויזכה בפירותיה כל הדורעה לזכות, שנאמר [שמות כ"ג, י"א] והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך. ולשון מכילתא [דרשב"י כאן], והלא הכרם והזית בכלל היה, כלומר שראש הפסוק שאמר תשמטנה ונטשתה יכול כל מה שיצמח בארץ, בין פירות אילן או פירות אדמה, ולמה פרטן הכתוב שני אלה, להקיש לכרם שאר מיני אילן, ללמד שכמו שיש בכרם עשה ולא תעשה, שהרי בפירוש נכתב עליו [ויקרא כ"ה, ה'] ואת ענבי גיזך לא תבצור, כמו כן כל שאר האילן יש בהן עשה ולא תעשה, ולפיכך פרט כרם וזית ללמד על ענין זה, כי כוונת הכתוב דלאו דוקא זית לבד אלא הוא הדין לכל שאר פירות האילן, אלא שהזכיר אחד מהם והוא מלמד לכולן, שזה מן המדות שהתורה נדרשת בהן. ומצוה זו שהיא להפקיר כל פירותיה, והמצוה האחרת שצוינו האל לשבות בה, כמו שכתוב בכי תשא [שמות ל"ד, כ"א] בחריש ובקציר תשבות, קשר אחד להן.

1 ואני מסופק, כי המצוה להפקיר דגננה הוא, דרמננה יורה להפקיר פירות שביעית ומחריז לקיים להפקיר, ואם הפקיר הרי זה הפקר, אבל אם לא הפקיר הרי זה הפקר, וזהו דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר רק עובר על גזירה השנייה, א"כ אין אחר ששאי ליתנו, והרי יצא גזל מצד אחרים כל זמן שלא הפקיר. ולצורך נכמה מקומות גש"מ, [עין דל"ה דשנה ט"ו ע"א, ועדן, ור"מ פ"ו ממחנות עניי ה' ה', דשביעית פטור מן מעשה, כיון דהוא הפקר והפקר פטור מן המעשה, א"כ כל זמן שלא הפקיר כיון דלא הוה הפקר חייב לעשה, או דילמא הפקר זה אין לזיכוס העולם להפקיר, רק

16 הוא הפקעתה דמלכא שהוא מילתא הפקיר, רק אם ועל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גזל הרבים, אבל מילתא הוה הפקר, א"כ פטור ממעשה בכל ענין, וכן אם אחר וזהו כרמו דעלמא, הרי הוא שלו, דווקא מן הפקר דף לא הפקירו העולם, ישוב האיר הש"מ את עיני ומלמתי במעשריך ח"א סי' מ"ג, האריך ותקן על דעניי צדק יוסף המוצא חס כפי שלפני זה, לענין פירות שביעית בפקדע גוים, ודעת רב"ע יוסף דל"ה הפקעתה ומלכא רק מצוה עליו, ודעת המהר"ט דהוא הפקעתה דמלכא, והוא ראה מנדרים פ"ק אין צד המודר מ"צ ע"ב דמנואר דס' דרמננה הפקירה, וכן צנצנא מניעא פ"ק המפקד ל"ע ע"א, נעושיין ע"ב כרמו, ע"ש, וגם מלמתי בפאת השולחן שדפוס מהדש להכס מלחן הקודש נפי' כ"ג ס"ק כ"ט, האריך לפלפל, וחלק על המהר"ט ודחה ראיותיו, ודעמו שהוא פקיר רק מצוה עשה להפקיר, ומצא מכה מ'מקומות, ע"ש באורך, והנה דעין זה אכזב א"י שפרשת סדר [מצוה ש"ס] אום י"א], עכ"פ ספיקא דילי ושאלתנו כשאלת הגדולים ה"ל.

41 ולבאורה י"ל, דהדג הממזר כמג דוהב מצרכים וצנצנות, ואי אמרינן דהמזות עשה הוא אלקרקפתא דמחריז להפקיר דכן גזר הכתוב, א"כ למה הנשים חייבות במצוה זו, הא מצוה עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, אך יש לדמות דלא הוה זמן גרמא, דפירות שביעית לעולם הם בקדושתן, ואפילו בשאר שנים כיון שבגדלי שביעית, לא הוה זמן גרמא, אך זה נראה להר"מ פ"ג מילתא ה"ו, דכמות יום פטור בגילה בכל ענין, על כן הוה לזיזת זמן

46 גרמא, א"כ נראה כן, אבל להרא"ש ברש ה' לזיזת, וכן כתבו מוס' קדושין ל"ד ע"א ד"ה ותפילין, ועיין בטור א"ח סי' ס"ו, דבזכרים דכמות יום חייב אף בגילה, וכמות לילה פטור אף ביום, ואף דכמות יום חייב ממיד, מ"מ הוה לה מצוה עשה שהזמן גרמא כיון דשם לילה גורם פטור, א"כ נהי דפירות שביעית ממיד בקדושתם, מ"מ פירות שאר שנים, אין נוהב בהם קדושה אף שביעית, א"כ הוה לה שזה לזיזת, דהזמן גורם המצוה, א"כ יהיו נשים פטורות ממזות עשה זו, אלא על כרחן דהוא אלקרקפתא דמלכא, ואין חילוק בין אנשים לנשים דהמזוה אלקריה, אך אם נעל כרמו דעובר נעשה, גם הנשים עוברות, כמו מצוה עשה שהוא שצד ואל תעשה ולא בקום ועשה, דלפטר דהנשים חייבות, כמו שכתבנו

11
2
10

4

